

A „GÖDÖLLŐI ÜZEMTANI ISKOLA” KELETKEZÉSE, FEJLŐDÉSE, HELYZETE

A budapesti előzmények

1920 októberében hirdették ki a *Budapesti Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának* felállításáról szóló törvénycikket, de már 1919 decemberében megkapták kinevezésüket az első professzorok, hogy mielőbb munkához láthassanak. A mezőgazdasági szak a kar külön osztályaként a mezőgazdasági tudományos intézetek személyzetének és a mezőgazdasági nagyüzemek elméleti készségszerű vezetőinek képzésére szolgált. A tanárokat szakterületük legjobbjai közül választották ki, és a mezőgazdasági szaktárgyak professzorait a földművelésügyi miniszter hozzájárulásával nevezték ki. A mezőgazdasági üzemtan tárgyainak előadására *Reichenbach Bélát* kérték fel (Wallshausen, 1995).

A mezőgazdasági szakosztály első általános, kötelező tanterve szerint a *Mezőgazdasági üzemtan és becsléstan* tantárgy oktatására a 4. tanévben (1923/24-ben) került sor, félévenként 5-5 órában. Ehhez kapcsolódott a *Mezőgazdasági számviteltan* a II. félévben 2 órával. Az 1926-os tantervi reform a *Mezőgazdasági üzemtan* számára 3+3, a *Mezőgazdasági becslés- és számviteltan* számára szintén 3+3 tanórát biztosított, melyhez még egy *Mezőgazdasági árukereskedelem* tantárgy is kapcsolódott a 2. félévben, 2 órával. A *Mezőgazdasági üzemtani tanszék* az osztály szaktárgyakat oktató négy tanszékének egyike volt. A tanszékhez kapcsolódóan Reichenbach professzor kezdettől fogva tanegyetemet is kívánt működtetni, ez azonban többszöri próbálkozások után csak 1933-ban valósulhatott meg a pátyi gazdaság átvételével. A pátyi kísérleti és tanegyetem igazgatója Reichenbach professzor lett. A tanegyetem jövedelme a haszonbér fizetésén felül a továbbfejlesztésre és a tudományos kísérletek

költségeinek fedezésére is lehetőséget adott (Reichenbach, 1936).

A tanszék 1925-ben intézetté szervezték. Egy tanársegéd mellett általában 2 díjtalan gyakornok is az intézetben dolgozott, amelynek saját könyvtára is volt. Emellett sok gazdasággal dolgozott együtt, aminek révén a gyakorlati céloknak megfelelően oktathatta tantárgyait. Reichenbach *Mezőgazdasági üzemtan* című tankönyvének első kötetét 1930-ban, a másodikat 1931-ben jelentette meg (Reichenbach, 1930, 1931).

A *Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemet* az 1934. évi X. törvénycikk hozta létre. A Mezőgazdasági Szakosztály kivált a Tudományegyetem Közgazdasági Karából és a Mezőgazdasági és Állatorvostudományi Kar Mezőgazdasági osztályaként működött tovább. Az új szervezeti keretek között a *Becsléstan* újra az Üzemtanhoz került, és a Mezőgazdasági számvitel önálló tantárgy lett. A *Mezőgazdasági üzemtan és becsléstant* a 4. évfolyam mindkét félévében heti 5 órában oktatták, amelyhez egy Mezőgazdasági üzemtan *szeminárium* is csatlakozott 2+2 órában. Ez 1946-ig változatlan maradt.

Reichenbach professzor 1940-ben az Országos Mezőgazdasági Üzemi és Termelési Költségvizsgáló Intézet igazgatója is lett, amit egyébként ő szervezett meg. Így fontos országos feladattal bővült az üzemtani tanszék tevékenységi köre, és az itt végzett költségelemzések a megalapozottabb agrárpolitika alapjául szolgálhattak.

A háború és az azzal járó katonai behívások negatív hatással voltak a hallgatók számának alakulására és az oktatásra is. 1944. március végén be kellett fejezni a tanévet. Kollokválni és szigorlatozni csak az addig leadott tananyagból lehetett. Az 1944. őszi félév még megkezdődött, de az oktatást az október 15-i sikertelen kiugrási kísérlet és a nyilas hatalomátvétel után be kellett fejezni (Wallshausen, 1995).

A *Magyar Agrártudományi Egyetem* alapításáról szóló rendelet 1945. szeptember

26-án jelent meg. Az új egyetem egyesítette a korábbi Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem addigi Mezőgazdasági és Állatorvosi Kara mellett a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolát, valamint a mosonmagyaróvári, a debreceni és a keszthelyi mezőgazdasági főiskolákat, továbbá az 1946/47. tanévtől a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karhoz tartozó Erdőmérnöki Osztályt. 1948 második felében megkezdődött az egyetemek átszervezése, nagyrészt szovjet mintára. Ezzel egyidejűleg az ország felsőoktatási intézményeiből a „társadalmi-politikai fejlődéssel lépést tartani nem tudó” professzorokat megfosztották a katedrájuktól, ami a mezőgazdasági felsőoktatás területén komoly veszteséget jelentett (Ladányi, 1986). Reichenbach is erre a sorsra jutott, utódja az Üzemtani Tanszék vezetőjeként *Vágsellyei István* lett. 1949-ben egy FM rendelet a Magyar Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kara három vidéki osztályát Budapestre vonta össze (az „átmenetileg” szüneteltetett debreceni, keszthelyi és mosonmagyaróvári osztályok csak 4-5 év múlva indultak meg újra). A nagymértékben megnövekedett hallgatói létszám kikényszerítette a régóta elhúzódozó döntést az agráregyetem elhelyezése ügyében.

A választás Gödöllőre esett, amely korábban is gyakran felvetődött egy gazdasági főiskola lehetséges helyszínéként. Az egyetem céljára az 1948-ban államosított premontrei gimnázium épületét szemelték ki, és a gödöllői egyetemváros beruházási keretét 1949 decemberében 40 millió forintban határozták meg az öt éves tervben.

Az egyetem 1950 júliusában vette át az épületet, amelyet még ki kellett egészíteni a korábban templomnak szánt ingatlanrész beépítésével. Őszre néhány tanszék kiköltözött Gödöllőre, és a felsőbb évfolyamokon megindulhatott az oktatás. 1950/51-ben a Mezőgazdaságtudományi Karon agrárközgazdasági, agronómiai, állattenyésztési és gépesítési szak indult, ame-

lyek a következő tanévben a Mezőgazdasági Kar megszűntével karrá alakultak. Ezzel de facto létrejött a *Gödöllői Agrártudományi Egyetem* (GATE).

A gödöllői egyetem

Az első gödöllői évek az építkezésekkel, a kiköltözésekkel és újabb átszervezéssel teltek el. *Páter Károly* (1900–1964) nevéhez kötődik az egyetem Gödöllőre költöztetésének szervező munkája és a nagy horderejű szervezeti változások végrehajtása, amelyek hosszú időn át meghatározták az egyetem oktatási rendjét, tartalmát (Koós-né, 2020). Hogy ez milyen eredményekkel járt, azt jól tükrözi az első rektor erről alkotott véleménye az Agrártudományi Egyetem megalapításának 10. évfordulóján: hiba volt az ország lehetőségeinek túlbecsülése, az, hogy „álmodtunk egy csodaszép egyetem városról a dombok tetején” (Páter, 1955).

Az Üzemtani Tanszék, amelyet ekkor már *Vágsellyei István* vezetett, csak 1954-ben foglalhatta el az irodákat az épület 3. emeletén. A tanszék személyi állományát egyrészt a korábbi munkatársak (pl. *Dobos Károly*, aki 1943-ban lett gyakornok a Reichenbach-féle tanszéken), másrészt a más gazdasági akadémiáról kikerült oktatók (pl. *Tóth Mihály*, aki a Pallagi Gazdasági Akadémián végzett) alkották. „Segítségként” szovjet professzorok is érkeztek, akik a szocialista mezőgazdasági üzemek szervezésének oktatását kívánták megalapozni Baszjuk, Zalcmann és Kolesznyev tankönyvei alapján (Dobos et al., 1959).

Az egyre erősödő tanszék tantárgyai kezdetől fogva fontos szerepet töltek be az agrárközgazdász és a mezőgazdasági mérnök képzésben. Általában a 4. évfolyamon oktatták ezeket a tantárgyakat, az agronómiai karon *Mezőgazdasági* üzemek szervezéstaná, illetőleg *Mezőgazdasági számvitel és gazdaságtan* elnevezéssel 6+6 és 3+3, az agrárközgazdasági karon *Szocialista mezőgazdasági üzemek szervezéstaná* elnevezéssel 6+8 heti óraszámmal. 1957-től,

a Mezőgazdaságtudományi Kar létrejötte után visszatért a *Mezőgazdasági* üzemtan név, és a mezőgazdasági mérnöki diploma megszerzéséhez 4+4 órás heti óraszám-mal kellett hallgatni a tantárgyat, melyhez 2+2 óra *Mezőgazdasági* üzemtan gyakorlat is társult a 4. évfolyamos hallgatóknál. A tantárgy fontosságát az is igazolta, hogy az egyetemi hallgatók körében az üzemtan szigorlat letétele a „diploma egyik sarkának” megszerzését jelentette.

Az Üzemtani Tanszék oktatói jelentős erőfeszítéseket tettek a gazdálkodási tudományterület és az oktatás fejlesztése érdekében. A tanszék munkatársainak együttműködésével született meg a *Mezőgazdasági üzemtan* tankönyv a Mezőgazdasági Kiadó gondozásában. Az 515 oldalas kiadvány első kéziratát még 1956-ban adták le, és 1969-ben jelent meg. A szerzők Dobos Károly, *Jankó József*, *Tóth Mihály* és Vágsellyei István voltak (Dobos et al., 1959). A tankönyv a politikai és a gazdasági változásokat is követve még három átdolgozott és bővített kiadásban jelent meg (1959, 1961, 1965 és 1968). Az újabb és újabb kiadások megjelentetését a szerzők azzal indokolták, hogy „az üzemtan tudománya és gyakorlati alkalmazása rendkívül nagy lépésekkel halad előre”. A könyv fontosságát bizonyítja, hogy a Földművelésügyi Minisztérium (FM) Szakoktatási és Kísérletügyi Főigazgatósága nemcsak az Agrártudományi Egyetemen, hanem valamennyi magyarországi agrártudományi főiskola számára is engedélyezte tankönyvként. Sőt, a könyv első kiadását a VEB Deutscher Landwirtschaftsverlag (Berlin) német nyelven is kiadta.

A 4. kiadás (Dobos et al., 1968) már a gazdasági reform (az „új gazdasági mechanizmus”) jegyében született meg, amit a szerzők is kifejtettek a kötet előszavában. A társadalmi-gazdasági változások nemcsak a tanszék feladatait, de személyi ösz-

szetételét és szerepét is érintették, amit az új tanszékvezető, Tóth Mihály professzor 1969-es kinevezése is kifejezett.

A reformok időszaka

Tóth professzor személyzeti politikáját jól jellemezte, hogy az 1969–71 közötti időszakban öt új, friss diplomával rendelkező tanársegédet alkalmazott, akik felvételénél a szakmai alkalmasság mellett az idegen nyelv-tudás is fontos szerepet játszott. Ezzel megindulhatott az a folyamat, ami a nemzetközi szakirodalom elméleteinek és módszereinek a tantárgyba való beépítéséhez, és ezáltal a mezőgazdasági üzemtan ismereteinek megújulásához vezetett a kutatásban és az oktatásban egyaránt. Erre azért is szükség volt, mert a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karán a mezőgazdasági mérnöki szakon belül 1970-ben létrehozták az üzemszervezési szakirányt. Az átalakuló, korszerűsödő mezőgazdaságnak szüksége volt olyan szakemberekre, akik a termeléstechológia mellett a nagyüzemi gazdaságok (a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok) irányítási, szervezési, pénzügyi és jogi sajátosságaival is tisztában vannak, és vezető tisztségek betöltésére szintén alkalmasak ezekben a gazdaságokban. Emellett a legkiválóbb hallgatókat szívesen fogadták az akkoriban fontos szakmai irányító szerepet betöltő szervezetekben is, mint az Állami Gazdaságok Országos Központja (ÁGOK) vagy a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa (TOT). A bankokban és a biztosítótársaságokban ugyancsak látványos karriert futottak be az üzemszervező szakirányon végzettek.

A gyors előrelépést csak úgy lehetett megvalósítani, hogy az Üzemtani Tanszék bekapcsolódott a FAO¹ egyik legelső magyarországi projektjébe, a kiskörei vízlépcső vonzáskörzete mezőgazdaságának fejlesztése című projektbe (HUN7).

¹ Food and Agriculture Organisation of the United Nations, az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Világszervezete.

A projekt megvalósítását kiváló külföldi szakértők segítették az USA-ból, Ausztráliából, Németországból és Svédországból, akik gyakran tettek látogatásokat a kijelölt modellüzemekben (a Hajdúszoboszlói Állami Gazdaságban és a rakamazi, a törökszentmiklósi, a kisújszállási, valamint a kondorosi termelőszövetkezetekben). A projekt irányító bizottságában (*steering committee*) a tanszék professzorai, Dobos Károly és Tóth Mihály aktívan részt vettek, emellett az üzemlátogatások során többnyire a GATE Üzemtani Tanszékének fiatalabb munkatársai nyújtottak kutatói, szakfordítói és gyakran idegenvezetői segítséget. A projekt lehetővé tette, hogy az abban részt vevő fiatal oktatók külföldi egyetemeken szerezzenek tapasztalatokat, így az Üzemtani Tanszék négy tanársegédje (*Szakál Ferenc, Székely Csaba, Ernyey György és Kovács Gábor*) 1970 és 1973 között 6-6 hónapos kutatói ösztöndíjat nyerhetett el Ausztráliában és a Német Szövetségi Köztársaságban. Az ösztöndíjas utak lehetővé tették a legújabb termelésökonómiai, farmmenedzsment, pénzügyi, operációkutatási elméletek és módszerek elsajátítását, valamint a fejlett oktatási és oktatásszervezési módszerek megismerését.

Az új ismeretekkel felvértezve a fiatal oktatók aktívan részt vettek az új tananyagok, jegyzetek kidolgozásában és az oktatásban. Ez kisebb mértékű ellenkezést váltott ki az idősebb oktatókban, továbbá más tanszékek ideológiailag „megbízhatóbb” fiatal munkatársaiban (így pl. a kari KISZ szervezet bejelentést tett a „burzsoá ökonómiai elméletek és módszerek terjesztése” miatt), de a tanszékvezető sikeresen megelőzte, kivédte az ezzel kapcsolatos lehetséges konfliktusokat. A tananyagfejlesztés tovább folytatódhatott, ami új gyakorlati anyagok, jegyzetek, tankönyvek megjelenetésében nyilvánult meg. 1976 és 1978 között jelent meg a háromkötetes *Mezőgazdasági vállalati gazdálkodás* című tankönyv Dobos Károly és Tóth Mihály professzorok szerkesztésében,

a tanszék munkatársainak közreműködésével (Dobos és Tóth, 1976, 1977, 1978). Az I. kötet *A vállalati gazdálkodás alapjai*, a II. *A vállalati termelés szervezése és ökonómiaja*, a III. *A vállalati gazdálkodás szervezése* címen jelent meg. Már a címek is jelzik, hogy a szerzők – szakítva a hagyományokkal – a Mezőgazdasági üzemtan helyett a Mezőgazdasági vállalati gazdaságtan elnevezést választották, amely jobban kifejezte a gazdasági reform során kidolgozott elképzelést: a nagyobb gazdasági önállóságot, a vállalkozóképességet és a (még egyelőre korlátozott) piacgazdaság előretörését.

Ebben az időszakban a *vállalati gazdaságtan* tantárgyat a mezőgazdasági szakirányokon három féléven keresztül oktatták, a 4. évfolyam 2. félévében és az 5. évfolyamon 3+3+2 heti óraszámban, amelyhez heti 3+3+3 óra *vállalati gazdaságtan gyakorlat* kapcsolódott. Az üzemszervezési szakirány gyakorlati óraszámja ennél is nagyobb (5+5+3) volt, amit a gazdasági kalkulációk és a tervezési módszerek kiterjedtebb alkalmazása indokolt. Később, amikor már nemcsak mechanikus, hanem elektronikus számológépek is kellenek a számokban álltak rendelkezésre a hallgatók részére, ezek a gyakorlati óraszámok fokozatosan lecsökkentek.

Az első reformidőszak vége 1982-re tehető, amikor Tóth Mihály leköszönt a tanszék vezetéséről, és helyét *Burján Ambrus* egyetemi tanár vette át. De időközben készült *A mezőgazdasági vállalati gazdálkodás alapjai és szervezése* című új tankönyv, amelynek szerzői Burján Ambrus, Dobos Károly, Tóth Mihály és *Tózsér János* voltak, de Kovács Gábor és Székely Csaba által írt részek is bekerültek a tananyagba. A tankönyvet 1984-ben adta ki a Mezőgazdasági Kiadó. A sors különös fintora volt, hogy a könyv megjelenését az új tanszékvezető már nem érthette meg, Burján professzor 54 éves korában elhunyt (Dobos és Tóth, 1984).

Az egyetem rektora ekkor Tózsér János egyetemi docenst bízta meg átmenetileg az

Üzemtani Tanszék vezetésével, és az egész országra kiterjedő keresésbe kezdett. Végül elfogadta Tóth Mihály professzor levelében megindokolt javaslatot, és 1985-ben Székely Csaba egyetemi docenst bízta meg a feladattal.

Az egyetemen időközben ismételen felmerült az 1957-ben megszüntetett Agrárközgazdasági Kar újraindításának gondolata. Ez az igény olyan erővel jelentkezett, hogy azt a sokkal jobb politikai pozícióban lévő Marx Károly Közgazdasági Egyetem sem tudta megakadályozni, amelynek akkori rektora nem tartotta erre szakmailag alkalmasnak a gödöllői oktatókat (a budapesti egyetemen már évek óta zajlott agrárközgazdászok képzése). Az 1987-ben megalapított új kar elnevezése taktikai okokból ezért Társadalomtudományi Kar lett, melyet az Egyetemi Tanács már 1989-ben Gazdaság- és Társadalomtudományi Karrá (GTK) változtatott.

Az új kar létrejött a szervezeti változtatások mellett jelentős oktatásfejlesztési lépésekkel is járt. Átfogó tartalmi módosításokkal az üzemszervező agrármérnökök helyett a *vállalatgazdasági agrármérnökök* képzését indították el. Az „intézetesítési hullám” az Üzemtani Tanszéket is elérte, és 1987-től a Számviteli és Pénzügyi, valamint a Statisztikai és Gazdaságmatematikai Tanszékkel együtt a Vállalatgazdasági Intézet kereteiben működött tovább, de a hagyományokat tisztelve megtartotta az Üzemtani Tanszék nevet.

A felsőoktatási átszervezések időszaka

Az 1989-es rendszerváltoztatás a felsőoktatást sem hagyta érintetlenül, megkezdődött az egyetemek és főiskolák átszervezése is. A parlament az új felsőoktatási törvényt – az európai egyetemek Magna Chartájára alapozva – 1993. július 13-án fogadta el. A törvény újrászabályozta a felsőoktatási intézmények rendszerét, működését, autonómiáját, az állam szerepvállalását; rendel-

kezéseivel biztosította a tanítás, a tanulás, a tudomány és a művészet szabadságát (1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról). Ennek egyik, nem egyértelműen pozitív következménye az lett, hogy az egyetem addigi fenntartójától, a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztériumtól (illetőleg a Földművelésügyi Minisztériumtól) az Oktatási Minisztériumhoz került.

A Gödöllői Agrártudományi Egyetem új vezetői (többek között *Kocsis Károly* rektor és Székely Csaba, a GTK dékánja) komolyan vették az új elveket – elsősorban az egyetemi autonómiát és az oktatás szabadságát –, és már 1991-ben megkezdtek az egyetem fenti elvek szerinti átalakítását, mégpedig külföldi (elsősorban nyugat-európai) példák alapján. A GTK esetében ez azt jelentette, hogy a gazdasági agrármérnök képzés egy olyan elágazó rendszerben épült fel, ami nagymértékben hasonlított a tíz évvel később bevezetett „bolognai” rendszerhez. Az alaptanterv már a 3. szemeszterben három (agrárközgazdasági, agrármarketing és gazdálkodási) szakirányra bomlott, és az 5. évfolyam első félévétől újabb specializációkon lehetett továbbhaladni. Az elágazást az egyes szakirányokhoz rendelt B tantárgyak felvétele tette lehetővé. A teljes kiépítettségében kilenc területen: az agrárközgazdasági, a marketing, továbbá a gazdálkodási szakirányból elágazó vállalkozási, pénzügyi-számviteli, humán erőforrás-menedzsment, EU-agrármenedzser, gazdasági informatika, vidékfejlesztési és szaktanácsadási, valamint regionális gazdaságtani területen lehetett szakirány szerinti diplomát szerezni. Sőt, a 4. évfolyam után a három „alapszakirány” valamelyikén is be lehetett fejezni a képzést (Illés, 2000). Az elágazó, kétszintű képzési rendszer az átalakult mezőgazdaság, az új típusú mezőgazdasági üzemek és szolgáltatások számára tudott szakembereket kibocsátani, elsősorban az agrárgazdasági, a pénzügyi-számviteli és a gazdálkodási területeken. A Vállalatgazdasági Intézet jelentős feladatokat

vállalt az új típusú képzésben, és ehhez új szervezeti egységeket is kialakított (Agrár-informatikai Tanszék, Termelésökonómiai Tanszék). De tovább folytatta az oktatást a Mezőgazdaságtudományi Kar mezőgazdasági mérnök képzésében, valamint az abból elágazó szakirányokon is.

Az Üzemtani Tanszék emellett még egy fontos területen, a tangazdaságok és tanüzemek létesítésében tett kezdeményező lépéseket. A tanszék hagyományaira és a nyugat-európai példákra hivatkozva már 1990-ben javaslatot tett egy, a gazdálkodás területén létesítendő kísérleti és tangazdaság létrehozására, és ennek előkészítését meg is kezdte. Az alapításhoz benyújtott PHARE-pályázat célja egy korszerű tangazdaság létesítése volt, „nyugat-európai és amerikai tapasztalatok alapján, az európai színvonalú agráregyetemi képzés gyakorlati feltételeinek biztosítására” (Székely, 2004). A Józsefmajori Kísérleti és Tangazdaság 1992-ben kezdte el működését a magyar állam (Vagyonügynökség, ÁVÜ) által rendelkezésre bocsátott, korábban a Gödöllői Tangazdasághoz tartozó 270 hektáros területen. A tangazdaság működtetésénél fontos elv volt az önfenntartó gazdálkodás, továbbá az Üzemtani Tanszék szakmai felügyeletének biztosítása. Az egyetemmel kötött megállapodás szerint ezért a tangazdaság stratégiai vezetője az üzemtani tanszék mindenkor vezetője vagy vezető oktató munkatársa lehetett.

A teljes körű működés az épületek felújítása, a mezőgazdasági gépek és a szarvasmarha-állomány megvásárlása után 1996-ban indulhatott el. A kezdeti beruházásokat és a kísérleti fejlesztéseket az egyetem elsősorban FM-forrásokból, egy PHARE-projektből és különböző kutatási programokból biztosította. A működő kísérleti és tangazdaság nemcsak a hallgatók gyakorlati helyszínéül szolgált, hanem ada-

tokat nyújtott az oktatáshoz és a kutatási programokhoz is. Ezen túlmenően olyan műszaki és informatikai fejlesztéseket hajtottak végre, amelyeket addig csak a világ legfejlettebb gazdaságaiban vezettek be. Ilyenek voltak a tejtermelés számítástechnikai irányítási rendszereinek bevezetése, a GPS-alapú precíziós gazdálkodás megvalósítása, a menedzsmentinformációs rendszer folyamatos fejlesztése, a számítógépes tervezési rendszerek kifejlesztése és alkalmazása, valamint egy fejérobot rendszerbe állítása. A tangazdaságban született kutatási eredményeket folyamatosan tették közzé az oktatók és a PhD-hallgatók, 2003-ra már 53 ilyen közlemény született (Székely, 2004). A tangazdaságban és az Üzemtani Tanszéken folyó üzemgazdasági kutatások eredményei a hazai (FVM K+F, OTKA 1559, OTKA T 017, FEFA IV., NKFP-2001 4/032) és a nemzetközi (PHARE ACE²) kutatási projektek eredményeibe is beépültek.

Az intézetben folyó képzés gyorsan bővülő igényei szükségessé tették a tananyagok gyors ütemű fejlesztését. Nemcsak az új tantárgyakhoz, hanem a vállalatgazdaságtan előadásaihoz és gyakorlataihoz is új jegyzetek, munkafüzetek születtek. Ezek közül elsősorban a vállalkozásmenedzsment, a stratégiai menedzsment és az EU agrármenedzsment tananyagait kell kiemelni (Székely, 1995; Székely és Takácsné, 1997; Székely és Dunay, 2003). A jegyzetek mellett a Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó 2000-ben megjelentette a *Mezőgazdasági üzemtan I.* című tankönyvet, amelyet a keszthelyi *Buzás Gyula*, a debreceni *Nemessályi Zsolt* és a gödöllői Székely Csaba professzorok szerkesztettek az egyetemek közötti együttműködést és a hagyományok ápolását is bizonyítva. A tankönyv alcíme *A mezőgazdasági vállalatok gazdaságtana és irányítása* (Buzás et al., 2000). A II. kötet ugyanilyen szemléletben, egyetemek közötti munka-

² *Evaluation of Farm Level Impacts of Agricultural Policy Developments in the Process of Further EU Integration in Selected Visegrad and EU Countries.*

megosztásban készült el. A közös munka a későbbiekben is folytatódott, mivel a 2008-ban megjelent Üzemtan I. és II. tankönyvek (Nábrádi et al., 2008a, b) szintén gödöllői oktatók szerkesztői és szerzői közreműködésével valósultak meg.

A bolognai folyamat

A millenniumi év a Gödöllői Agrártudományi Egyetem számára két fontos változtatást is hozott: egyrészt a korábbi egyetemi struktúra jelentős átalakításával létrejött a Szent István Egyetem, másrészt az EU-csatlakozásra való felkészülés jegyében elindult az előkészület a bolognai folyamathoz való csatlakozásra. Az egyetemi átalakulás csak annyiban érintette az Üzemtani Tanszéket, hogy a szervezési kompetencia is az intézethez került (Vállalatgazdasági és Szervezési Intézet), a bolognai folyamat azonban fontos változásokat indított el a felsőoktatás egészében.

A felsőoktatás bolognai folyamata nevét a Bolognai nyilatkozatról kapta, amelyet huszonkilenc európai ország felsőoktatásért felelős minisztere írt alá az olaszországi városban, 1999. június 19-én. Magyarország elsőként közölte szignálta és parafálta a nemzetközi megállapodást. Ami a gyakorlati megvalósítást illeti, a fő szervezési célkitűzés könnyen áttekinthető és összehasonlítható felsőfokú végzettségek rendszerének kialakítása volt, három ciklusban (alapképzés, mesterképzés, PhD-képzés) megvalósítva. A csatlakozó országoknak úgy kellett kidolgozni képesítési rendszerüket, hogy az kompatibilis legyen az Európai Felsőoktatási Térség Képesítési Keretrendszerével, ami biztosíthatja az átjárhatóságot és a mobilitást.

Több csatlakozó országban – így Magyarországon is – éles szakmai vitákkal, ellentmondásosan indult el az új oktatási rendszerre való áttérés (Szolár, 2010). Az egyik legnagyobb hiba az volt, hogy az idő sürgetése miatt először csak az alapszakokra vonatkozó egyeztetéseket és vitákat bonyolították le anélkül, hogy a mesterszakokat

legalább koncepcionálisan kialakították volna. Így nem volt teljesen világos a cél, ami felé haladni kellett volna. Ebből adódóan az egyetemi oktatók mindent elkövettek annak érdekében, hogy a tantárgyaik már az alapszakokon bekerüljenek a központilag jóváhagyandó tantervekbe. Ezt a taktikát követték az agrár-felsőoktatásban is, ahol inkább „kis mesterszaknak” nevezhető curriculumok, specializációk (növénytermesztő, állattenyésztő, növényvédelmi stb.) születtek, általános agráregyetemi alapszak helyett. Jóval később létrehozták a *mezőgazdasági mérnöki alapszakot* is, sőt elértek, hogy hagyományos, ötéves képzések is létrejöjjenek (agrármérnöki, erdőmérnöki stb.), így még távolabb kerültek a kompatibilitás követelményétől.

A gazdálkodási irányultságú agrárképzésben is hasonló folyamatok játszódtak le, de itt sikerült megegyezni egy egységes *gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnöki alapszakban*. Az alapszak akkreditációja során azonban kiderült, hogy szűkre szabták a gazdasági tartalmat a hároméves képzésben, ezért – legalábbis Gödöllőn – *vidékfejlesztési agrármérnök alapszak* elnevezéssel folytatódott a képzés. A mesterképzés esetében a vezetés és szervezés, a vállalkozásszervezés, a kereskedelem és marketing, a regionális gazdálkodás és a vidékfejlesztési agrármérnök mesterszakokkal lehetett számolni.

Illés B. Csaba professzor 2005-ben vette át a tanszékvezetői és intézetigazgatói feladatokat. Elődje még további 7 évig folytatta gödöllői oktatási és kutatási tevékenységét a zökkenőmentes átmenet érdekében.

A Vállalatgazdasági és Szervezési Intézet sorsa ekkor még nem vált bizonytalanná, mert a gazdasági irányultságú alapszakok (elsősorban a *gazdálkodás és menedzsment*) és mesterszakok (vállalkozásfejlesztés, vezetés és szervezés) sok hallgatót vonzottak. A Mezőgazdaságtudományi Karon folyó képzésekben összességében nem csökkent a vállalatgazdasági tantárgyak

íránti igény, de a szakonkénti óraszámok mérséklődtek. A képzési helyszínek bővültek (Gödöllő mellett Budapesten is indított a kar alapszakokat), ezért az oktatás szervezése egyre bonyolultabbá vált.

Az egyetemen 2013-ban újabb átszervezések zajlottak le. A Gazdaság- és Társadalomtudományi Karon létrejött az Üzleti Tudományok Intézete, amelybe a korábbi Vállalatgazdasági és Szervezési, Pénzügyi és Számviteli, továbbá a Marketing Intézetet olvasztották be. Ezzel formálisan is megszűnt az Üzemtani Tanszék, helyette Vállalatgazdasági és Menedzsment, valamint Termelésökonomiai Tanszék alakult. Az egyetemi vezetés átszervezte a tanüzem-tangazdasági rendszert is, és a Józsefmajori Kísérleti és Tangazdaság vezetését a Gödöllői Agrárközpont Kht.-ra bízta. A gazdaság szakmai irányítását ezzel elvesztette az intézet, és a korábbi oktatási és kutatási feladatok végrehajtása leállt.

Ugyan 2019-ben átmenetileg visszaállítottak egy Vállalatgazdasági és Vezetéstudományi Intézetet, de ez 2021-ben, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (MATE) létrejöttével beolvadt a Szent István Campus Agrár- és Élelmiszergazdasági Intézetébe, és jelenleg Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Vállalati Gazdaságtan Tanszékként folytatja tevékenységét, hat másik tanszékkal együtt. Vezetőjének nem a mezőgazdasági vállalatgazdaságtan a tudományterülete. A mezőgazdasági üzemtani szaktárgyak különböző elnevezésekkel tovább élnek a különböző szakokon, de nem minden esetben a megfelelő kompetenciákkal és tapasztalattal rendelkező oktatók látják el a szaktárgyak oktatási feladatait.

A GYAKORI OKTATÁSSZERVEZÉSI INTÉZKEDÉSEK KÖVETKEZMÉNYEI

A tanulmány írásának elhatározásakor az a szándék vezérelt, hogy megemlékezzenek egy felsőoktatási tudományos iskola

megalakulásáról és 100 éves fennállásának jubileumáról. Az előbbiekben leírt történeti áttekintés azonban bizonytalanná tett: létezik-e még egyáltalán a „gödöllői egyetemen” olyan szervezeti egység, amely a Reichenbach-féle Üzemtani Tanszék jog szerinti és szellemi utódjának tekinthető?

Reméltem, hogy helyzet csak átmenetileg ilyen kedvezőtlen, és hamarosan lehetőség lesz a Mezőgazdasági üzemtan/Vállalati gazdaságtan agrár-felsőoktatásban betöltött szerepének helyreállítására. Ezt elsősorban a bolognai folyamat harmadik ciklusa, a doktori (PhD) képzés eredményeiből kívántam megállapítani. A tudományos fokozatot szerzett hallgatók számából lehet ugyanis arra következtetni, hogy lesz-e megfelelő utánpótlása az adott szakterület oktatóinak és kutatóinak.

A MATE doktori iskolái közül a Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola (GSZDI) ad helyet a szakterület PhD-hallgatói képzésének, és teszi lehetővé a tudományos fokozat megszerzését. Az Országos Doktori Tanács honlapja (doktori.hu, 2021) nyilvántartja többek között a fokozatot szerzett hallgatók értekezéseinek címét, témavezetőinek nevét és más fontos információkat. Ez adott lehetőséget az 1. ábrán látható diagram megszerkesztésére, amely az eredményesen PhD-fokozatot szerzett hallgatók számának alakulását mutatja a mezőgazdasági üzemtan/vállalati gazdaságtan szakterületen az elmúlt 10 év folyamán.

Az ábrán látható kedvezőtlen tendencia láttán komoly kétségek merülhetnek fel a fenti cél, a mezőgazdasági üzemtan/vállalati gazdaságtan agrár-felsőoktatásban betöltött szerepének helyreállítása tekintetében. Fontos teendőik várnak tehát az átalakult egyetem, a MATE vezetőire és érintett munkatársaira, ha a MATE valóban az ország és a régió vezető agráregyeteme kíván lenni.

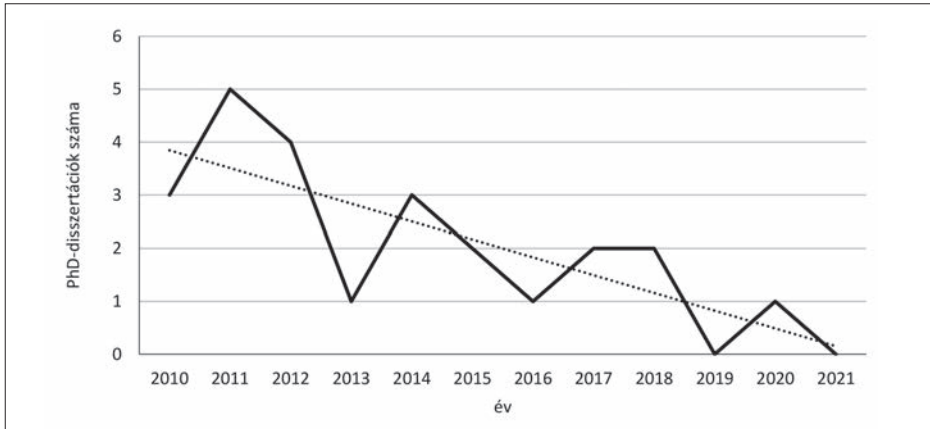
EPILOGUS

A történelmi áttekintésből arra lehet következtetni, hogy a mezőgazdasági üzemtan

I. ábra

Az eredményesen megvédett üzemtani/vállalatgazdasági témájú PhD-értekezések számának alakulása a GSZDI-ben Gödöllőn

(Development of the number of successfully defended PhD dissertations on farm management / farm business economics at the GSZDI in Gödöllő)

Forrás: saját szerkesztés a doktori.hu, 2021 adatai alapján

tudománya lehetőségeihez mérten minden korszakban megfelelően szolgálta a magyar agrár-felsőoktatást és -kutatást, valamint a mezőgazdasági gyakorlat igényeit. Az elmélet a korábbi hazai tapasztalatokra, valamint az élenjáró nemzetközi ismeretekre épülve fejlődött, és a sajátos hazai problémák megoldásai a nemzetközi tudományos eredményeket gazdagították. Képviselői még kedvezőtlen politikai, gazdasági körülmények közepette is megtalálták az adott feltételek mellett legjobb vagy legelviselhetőbb megoldásokat. A hazai üzemtani iskolák egymással versengve és egymást kiegészítve fejlesztették tovább azokat az ismereteket, amelyek elengedhetetlenül szükségesek voltak a soron következő nemzedékek képzéséhez, a korszerű gazdálkodás megvalósításához.

A piac rezdüléseinek, tendenciáinak alapos ismerete és figyelembevétele nélkül ma már nem lehet mezőgazdasági tevékenységet folytatni. Az ökológiai fenntarthatóság követelményei szintén alapvetően befolyásolják a termelés feltételeit és szervezését. A termelési struktúrát, a fajtákat, a technológiát, a termékek mi-

nőségét, az együttműködések rendszerét folyamatosan vizsgálat alá kell vonni, és a termelési programokat a változó feltételeknek megfelelően kell kialakítani. Ennek a legfőbb eszköze a tervezés, illetőleg a megfelelő stratégiák kidolgozása. Ennek része kell, hogy legyen az értékesítésről, az értékesítési csatornákról való döntés, ami a mai versenykörülmények között egyre kevésbé képzelhető el csak egyéni elhatározásokkal. Mindezek a változások elképzelhetetlenek jobb képzettség, korszerű szakismeretek, aktuális információk megszerzése és a digitalizáció nélkül. A megszerzett tudás gyorsan elévül, és azt nem pótolhatják az értékes gyakorlati tapasztalatok sem.

Egyáltalán nem megnyugtató, hogy olyan kedvezőtlen jelenségeket tapasztalhatunk az agrárképzéssel, annak gyakorlati kisugárzásával és a tudományterület képviseletével kapcsolatosan, ami részben a mezőgazdaság helyzetének kedvezőtlenebbre fordulásával, korábbi pozícióinak elvesztésével függ össze. Emellett azonban a társadalom egészenek átalakulásával, a megváltozott külső körülményekkel magyarázható tényezők is

közrejátszottak a kedvezőtlen helyzet kialakulásában.

A rendszerváltást követő agrárátalakulást elsősorban politikai szempontoknak rendelték alá, aminek következtében értékes kapacitások (többek között humánerőforrás), vagyonok és lehetőségek mentek veszendőbe. Az egymást követő kormányok nem követtek világos, egy irányba mutató agrárpolitikát, ezért a gazdasági szereplők szinte mindvégig bizonytalanságban érezték magukat. Az EU-csatlakozásra való felkészülés hibákkal és mulasztásokkal volt terhes. Az EU-támogatások korábnál magasabb szintje pedig „leszoktatta” a gazdálkodókat a szakszerű tervezésről és a döntések alapos előkészítéséről, mert elsősorban a támogatásokra kellett figyelemmel lenni a termelési struktúrák és folyamatok kialakításánál.

Az oktatási és kutatási intézmények defenzívába szorultak: a nagyszámú agrár-felsőoktatási és kutatási intézmény fokozatosan átprofilizálta magát, ráadásul a végzett hallgatók egyre nagyobb számban helyezkednek el a mezőgazdaságtól biztonságos távolságban lévő munkahelyeken. A képzési rendszer átalakítása, a bolognai folyamat sem hozott ebben változást: a korábbi vállalatgazdasági típusú képzés eltűnt a képzési palettáról. Most már csak az a kérdés marad megválaszolatlan: hogyan tudja majd megoldani az ország, a globális változásokat tekintve pedig a világ agrár-értelmisége az egyre dráguló energia- és élelmiszerárakból, valamint a klímaváltozásból adódó kihívásokat, problémákat az évszázadok alatt felhalmozott tudás – így a mezőgazdasági üzemtan – eredményeinek alkalmazása nélkül?

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról.

Buzás, Gy., Nemessályi, Zs. és Székely Cs. (szerk.) (2000). *Mezőgazdasági üzemtan I.* Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó. 462 p.

Dobos, K. és Tóth, M. (szerk.) (1976). *Mezőgazdasági vállalati gazdaságtan I.* A vállalati gazdálkodás alapjai. Mezőgazdasági Kiadó. 286 p.

Dobos, K. és Tóth, M. (szerk.) (1977). *Mezőgazdasági vállalati gazdaságtan II.* A vállalati termelés szervezése és ökonómiaja. Mezőgazdasági Kiadó. 431 p.

Dobos, K. és Tóth, M. (szerk.) (1978). *Mezőgazdasági vállalati gazdaságtan III.* A vállalati gazdálkodás szervezése. Mezőgazdasági Kiadó. 223 p.

Dobos, K. és Tóth, M. (szerk.) (1984). *A mezőgazdasági vállalati gazdálkodás alapjai és szervezése.* Mezőgazdasági Kiadó. 485 p.

Dobos, K., Jankó, J., Tóth, M. és Vágsellyei, I. (szerk.) (1959). *Mezőgazdasági üzemtan.* Mezőgazdasági Kiadó. 515 p.

Dobos, K., Jankó, J., Tóth, M. és Vágsellyei, I. (szerk.) (1961). *Mezőgazdasági üzemtan.* 2. kiadás. Mezőgazdasági Kiadó. 515 p.

Dobos, K., Jankó, J., Tóth, M. és Vágsellyei, I. (szerk.) (1965). *Mezőgazdasági üzemtan.* 3. kiadás. Mezőgazdasági Kiadó. 630 p.

Dobos, K., Jankó, J., Tóth, M. és Vágsellyei, I. (szerk.) (1968). *Mezőgazdasági üzemtan.* 4. kiadás. Mezőgazdasági Kiadó, 659 p.

doktori.hu (2021). <https://doktori.hu/index.php?menuid=109&lang=HU>, letöltve: 2021. december 30.

Illés, B. Csaba (szerk.) (2000). *Oktatási almanach. A Szent István Egyetem 2000. évi egyetemi és főiskolai szintű képzési programjai.* I. kötet. Szent István Egyetem. 440 p.

Koósne Török, E. (2020). *A 120 éve született Péter Károly (1900–1964) tiszteletére.* 3 p. <http://kosary.lib.unim-mate.hu/sites/default/files/files/>

- Ladányi, A. (1986). *Felsőoktatási politika 1949-58*. Kossuth Könyvkiadó. 233 p.
- Nábrádi, A., Pupos, T. és Takácsné Gy., K. (szerk.) (2008a). *Üzemtan I*. Szaktudás Kiadó Ház. 193 p.
- Nábrádi, A., Pupos, T. és Takácsné Gy., K. (szerk.) (2008b). *Üzemtan II*. Szaktudás Kiadó Ház. 504 p.
- Páter, K. (1955). Az Agrártudományi Egyetem tízéves fejlődése. *VF*, 3(9), 1955. máj. 6. 2 p.
- Reichenbach, B. (1930). *Mezőgazdasági üzemtan*. I. kötet. *A mezőgazdasági üzem berendezése és szervezése*. „Pátria” irodalmi vállalat és nyomdai részvénytársaság. 268 p.
- Reichenbach, B. (1931). *Mezőgazdasági üzemtan*. II. kötet. *A mezőgazdasági üzem szervezése*. „Pátria” irodalmi vállalat és nyomdai részvénytársaság. 226 p.
- Reichenbach, B. (1936). A műegyetemi tangazdaság műtrágyázási kísérletei az 1934/35. évben. *Kt*, 46(9–10), 76–77.
- Szakál, F. (1996). *Vállalati gazdaságtan I*. Egyetemi jegyzet. Gödöllői Agrártudományi Egyetem. 287 p.
- Székely, Cs. (1995). *Vállalkozás menedzsment*. Egyetemi jegyzet. Gödöllői Agrártudományi Egyetem. 55 p.
- Székely, Cs. (2004). *Versenyképes családi modellgazdaság – Józsefmajor*. Agroinform Kiadó. 160 p.
- Székely, Cs. és Dunay, A. (2003). *EU agrár menedzsment*. Egyetemi jegyzet. Szent István Egyetem. 79 p.
- Székely, Cs. és Somogyi, S. (1996). *Vállalatgazdaságtan III*. Egyetemi jegyzet. Gödöllői Agrártudományi Egyetem. 145 p.
- Székely, Cs. és Takácsné György, K. (1997). *Stratégiai menedzsment*. Egyetemi jegyzet. Gödöllői Agrártudományi Egyetem. 130 p.
- Székely, Cs. és Takácsné György, K. (2003). *Vállalatgazdaságtan*. Egyetemi jegyzet. SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar. 162 p.
- Szolár, É. (2010). A felsőoktatás reformja és a Bologna-folyamat Magyarországon. *Magyar Pedagógia*, 110(3), 239–263.
- Vágsellyei, I. (szerk.) (1953). *Szocialista mezőgazdasági üzemek szervezése*. Egyetemi jegyzet. Agrártudományi Egyetem, Gödöllő.
- Wallshausen, Gy. (szerk.) (1995). *A Gödöllői Agrártudományi Egyetem Jubileumi Emlékkönyve (1920-1995) II*. Gödöllői Agrártudományi Egyetem. 597 p.

**THE DEPARTMENT OF FARM MANAGEMENT OF THE UNIVERSITY OF
GÖDÖLLŐ IS 100 YEARS OLD**

By: Székely, Csaba

**Keywords: business economics, farm management schools, agricultural higher
education, Gödöllő Agricultural University, Bologna process**

JEL: Q12, Q13, Q18

100 years ago, Professor Béla Reichenbach was appointed head of the Department of Farm Management at the Institute of Agriculture of the Faculty of Economics of the Royal Hungarian University of Budapest. Through various political systems, a world war and a revolution, a change of seat and six different university name and organizational changes, the department has played an important role in the agricultural higher education with different leaders. It became famous as the “School of Farm Management in Gödöllő” and educated several generations of agriculturalists, agricultural engineers, farm managers, business economists, doctoral students and managers. The study reviews the changes in the 100 years since its foundation in the hope that the department will be able to continue its educational and research activities for the success of Hungarian agriculture in the future, but the events of the last decade make this questionable. The study outlines the path to the current situation of the department and also covers the implications.